

Katowice, 12 sierpnia 2021 r.

dr hab. Aleksandra Wentkowska, prof. UŚ
Wydział Prawa i Administracji
Uniwersytet Śląski

RECENZJA

rozprawy doktorskiej pani mgr Katarzyny Grotkowskiej

Uzasadnienie aksjologiczne regulacji paternalistycznych

we współczesnym prawie polskim

przygotowanej pod kierunkiem prof. dr. hab. Zbigniewa Pulki

(Wrocław 2021, ss. 166)

1. Wybór tematu rozprawy

Recenzowana praca mgr Katarzyny Grotkowskiej jest opracowaniem, w toku którego przeprowadzono rozważania na temat paternalizmu w prawie polskim, posiłkując się wybranymi przykładami unormowań prawnych.

Ujęcie zaprezentowane przez Autorkę scala wątki filozoficzne i teoretyczne z prawodawstwem polskim i orzecznictwem, przede wszystkim sądów administracyjnych. Tym samym przedłożona do recenzji rozprawa ma niewątpliwie charakter pracy o charakterze teoretycznoprawnym, która łączy analizy teoretyczne i praktykę. W moim przekonaniu zadaniem teorii prawa jest analizowanie i wyjaśnianie w sposób przystępny dla dogmatyki i praktyki problemów teoretycznych powstałych w procesie stanowienia i stosowania przepisów prawa. Rozprawa mgr Katarzyny Grotkowskiej niewątpliwie w tym nurcie badań teoretycznoprawnych mieści się. Ponadto, każda dyskusja o zasadności konkretnego rozwiązania normatywnego czy dopuszczalności określonej konstrukcji prawnej może być interesująca, zwłaszcza wówczas gdy autor świadomie porusza się po problemach, które rodzą istotne kontrowersje.

Już na wstępie należy podkreślić jasny i przystępny język pracy, który nie zamyka się hermetycznie w ramach teorii prawa, ale może być także zrozumiały dla dogmatyki, a przede wszystkim praktyki prawniczej. Pracę można zatem uznać za pomocną nie tylko z punktu widzenia naukowca uprawiającego teorię prawa w zaciszu przestrzeni akademickiej, ale także za czytelną dla praktyki.

Oceniając opracowany przez Doktorantkę problem, należy uznać go za naukowo wyjątkowo interesujący z uwagi choćby na liczne przykłady rozwiązań legislacyjnych, znajdujących zastosowanie w współczesnym prawodawstwie polskim i międzynarodowym, które można uznać za paternalistyczne. Takie ujęcie tej problematyki jest prawidłowe, zaś dobór tematu rozprawy jest poprawny. Cel poznawczy i aktualność tematyki poruszanej w rozprawie pozwala przy tym przyjąć, że temat rozprawy mieści się w systematyce wyznaczonej ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. z 2017 r., poz. 1789), które w tym zakresie na podstawie art. 179 ust. 1 ustawy z dnia 3 lipca 2018 r. Przepisy wprowadzające ustawę - Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. poz. 1669) znajdują zastosowanie w niniejszej sprawie. Mamy więc tutaj do czynienia z problemem naukowym i próbą jego rozwiązania.

Doktorantka we wstępie podkreśla, że paternalizm prawa jak dotąd nie był przedmiotem kompleksowych badań w polskiej literaturze. Rzeczywiście, holistyczne ujęcie koncepcji paternalizmu prawa nie znalazło odzwierciedlenia w polskiej bibliografii, chociaż nie można zapominać o licznych artykułach tej problematyce poświęconych (P.Łabieniec, *Paternalizm w prawie i etyce zawodowej*, 2013; A.Preisner, *Paternalizm a wolność*, 2014), czy specjalistycznych monografiach (J.Bujny, *Prawa Pacjenta. Między autonomia a paternalizmem*, 2006; J. Kaczor, *Podmiotowość prywatnoprawna. Wolność – racjonalność – odpowiedzialność*, 2019; T. Czakon, *Między paternalizmem a restrykcyjnością Prawa pracownicze w kodeksach etycznych firm*, 2013).

2. Sformułowanie tytułu rozprawy i jego zgodność z treścią rozprawy

W ślad za wyborem tematu mgr Katarzyna Grotkowska sformułowała tytuł swojej pracy. Recenzowana rozprawa nosi tytuł *Uzasadnienie aksjologiczne regulacji paternalistycznych we współczesnym prawie polskim*. Sformułowanie to jest adekwatne do treści rozprawy z pewnymi zastrzeżeniami.

Tytuł rozprawy sugeruje obszerne opracowanie, obejmujące lub zamierzające objąć zbadanie współczesnego ustawodawstwa polskiego. Tymczasem, Doktorantka po lakonicznym przedstawieniu w Części I koncepcji paternalistycznych, w Części II omawia jedynie kilka jego przykładów (obowiązkowe ubezpieczenia społeczne, ograniczenia dotyczące hazardu, alkoholu, jazdy z zapiętymi pasami, jazdy w kasku, posiadania narkotyków, reklamy tytoniu).

Nie można również doszukać się we wstępie wyjaśnienia znaczenia tytułu, a w szczególności sformułowania „uzasadnienie aksjologiczne”. Doktorantka dokonuje jego

wyjaśnienia w zasadzie w konkluzjach pracy, czyli w rozdziale ostatnim (str.154). Warto więc rozważyć, podejmując decyzję o publikacji pracy, omówienie pojęć i przybliżenie czytelnikowi zakresu pracy już na samym początku.

Zdecydowanie należy pozytywnie ocenić to, iż jak sama Doktorantka wskazała na s.5 rozprawa dotyczy stosowania paternalizmu wobec osób dorosłych i wyłącznie ta kategoria jest przedmiotem zainteresowania w niniejszej pracy. Problem badawczy został zatem określony w tytule rozprawy, chociaż, moim zdaniem, zbyt ogólnie.

3. Struktura rozprawy

Struktura pracy jest typowa dla prac przygotowywanych w dziedzinie nauk społecznych, w dyscyplinie nauki prawne. Rozważania Autorki podzielono więc na określone jednostki redakcyjne (rozdziały). Ich proporcje są poprawne, podział dokonywany świadomie. Praca nie jest przy tym strukturalnie rozbudowana, co zapewnia przejrzystość wywodów.

Praca mgr Katarzyny Grotkowskiej liczy 160 stron samych rozważań. Z uwagi na standardy rozpraw teoretycznoprawnych jest to praca niezwykle skromna. Struktura rozprawy jest zrozumiała i metodologicznie poprawna. Układ pracy można określić jako „od teorii do praktyki”. Autorka w części I rozpoczyna swoje rozważania od analiz teoretycznych, po czym dokonuje analizy kilku przypadków w części II. Jest to powszechnie akceptowany sposób prowadzenia badań teoretycznoprawnych.

Rozprawa składa się z siedmiu rozdziałów, które uznać należy za prawidłowo rozplanowane. Wątpliwości może rodzić Część II i analiza instytucji paternalistycznych raz w osobnych rozdziałach a raz zbiorczo.

Pracę kończy bibliografia, która składa się 250 pozycji. Jest to dość skromny zbiór, biorąc pod uwagę standardy prac doktorskich. Zgromadzona literatura ta została dobrze wykorzystana, czego dowodem są poprawnie przygotowane przypisy. Nie można tego natomiast powiedzieć o polskich aktach normatywnych powoływanych w toku wyводу, których wykazu brak.

Wskazane względy, pomimo powyższych uwag, pozwalają na sformułowanie konkluzji, że od strony formalnej struktura rozprawy mgr Katarzyny Grotkowskiej realizuje założenia badawcze pracy.

4. Metoda i warsztat badawczy

Doktorantka nie określiła metod badawczych, które zostały wykorzystane podczas prowadzenia badań naukowych. Z lakonicznego wstępu można się domyślać, że Autorka prowadzi wywód w perspektywie analitycznej teorii prawa (str.5).

Autorka we wstępie wskazała, że główne problemy podejmowane w pracy ogniskują się wokół dwóch tematów, pierwszym z nich jest pojęcie paternalizmu i jego status metodologiczny. „Drugi problem poruszany w niniejszej pracy dotyczy analizy jakościowej argumentów uzasadniających wybrane instytucje paternalistyczne oraz ustalenie w którym momencie procesu decyzyjnego osoby następuje interwencja paternalistyczna. Powyżej zakreślonym celom opowiada przyjęta systematyka pracy” (str.5). Zdziwienie może rodzić przedstawienie przez Doktorantkę problemów bez założenia tez, których prawdziwości w pracach doktorskich dowodzi się lub je obala.

Celem rozprawy doktorskiej jest przedstawienie problemu naukowego. Moim zdaniem przedłożona do recenzji praca ten wymóg spełnia. Autorka dostrzegła, przedstawiła kilka wybranych problemów prawnych związanych z uzasadnieniem paternalistycznym.

Biorąc pod uwagę powszechność instytucji paternalistycznych wnioski końcowe odnośnie co do ustaleń teoretycznoprawnych są raczej skromne, zwłaszcza w aspekcie wagi podjętych badań.

5. Treść recenzowanej rozprawy – ocena merytoryczna i uwagi polemiczne

W tym miejscu przejdę do merytorycznej oceny przedłożonej do recenzji rozprawy. Wyraźnie wskazuję, że swoją uwagę skupię na tych jej fragmentach, co do których można przedstawić wnioski dyskusyjne bądź odmienne stanowisko teoretycznoprawne. Przedstawienie takich uwag jest prawem i jednocześnie obowiązkiem recenzenta.

Część I, a tym samym 3 rozdziały rozprawy mają charakter teoretycznoprawny. Rozdział pierwszy, o charakterze deskryptywnym, dotyczy pojęcia paternalizmu w ujęciu myśli liberalnej. Jego celem jest zebranie i usystematyzowanie funkcjonujących w literaturze definicji pojęcia paternalizmu prawa. Wynikiem rozważań przeprowadzonych w rozdziale pierwszym jest konstrukcja definicji paternalizmu prawa jako pojęcia klasyfikującego, które ma służyć jako narzędzie do badania paternalizmu a w szczególności do ustalenia, czy binarne traktowanie instytucji jako paternalistycznych lub pozbawionych tej cechy jest adekwatne do całego spektrum instytucji paternalistycznych. Rozdział drugi i trzeci zawierają

analizę uzasadnienia paternalizmu z perspektywy społecznej nauki Kościoła Katolickiego oraz z perspektywy myśli lewicowej.

Rozdziały te mają charakter wprowadzający. Zostały w nich w sposób ogólny zarysowane koncepcje i problemy, zawierają one także uwagi o charakterze historycznym i ogólne ustalenia definicyjne. Przedstawione tu problemy mają charakter podstawowy dla rozważań pracy, a Autorka określa je dość zwięźle. Rozdziały te – w mojej ocenie – są napisane w sposób rzetelny, natomiast przedstawione w nich analizy mają raczej charakter sprawozdawczy. Nie oznacza to oczywiście, że omawiane rozważania są zbędne, choć niewątpliwie po przeczytaniu tych rozdziałów pozostaje pewien niedosyt. Idea rozdziału(-ów) wstępnego (-ych) wiąże się z tym, że przedstawiane w nim problemy są szerzej nieznanymi, kontrowersyjnymi czy też z jakiegoś powodu budzące wątpliwości. Autorka omawia jednakże zagadnienia powszechnie znane, dodatkowo robi to w sposób raczej odtwórczy i mało refleksyjny.

Przedstawione przez Autorkę rozważania już na pierwszy rzut oka rodzą kilka pytań teoretycznoprawnych, a to np. brak szerszego odniesienia do ważkiego w kontekście paternalizmu problemu dobra wspólnego, jak i związanej z tym obszernej literatury (str. 30). Zasada dobra wspólnego stanowi wyraz zasady solidarnego działania, definiuje tę zasadę w systemie źródeł prawa, oznacza współpracę, więź w dążeniu do zespolenia wszystkich jednostek tworzących wspólnotę (społeczeństwo), w celu osiągnięcia wspólnego pożytku, korzyści czy pomyślności (państwo). Dążenie do dobra wspólnego często bywa utożsamiane z pojęciami: solidaryzm i solidarność. Zasada solidarności w aspekcie społecznym, jako „zasada bytu” (Kampka F., *Solidarność w nauczaniu Jana Pawła II*. (w:) Zuziak W., *Idea solidarności dzisiaj*. Kraków, 2001, s. 8; zob. również Konstytucję Soboru Watykańskiego II *Gaudium et Spes* oraz encykliki Jana Pawła II *Sollicitudo rei socialis*, 1987 i *Redemptor hominis*, 1979) opiera się na założeniu istnienia koegzystencji, współzależności, współdziałania oraz uczestnictwa jednostek w osiąganiu dobra wspólnego. Chodzi nade wszystko o fakt „współzależności pojmowanej, jako *system determinujący* stosunki w świecie współczesnym, w jego komponentach: gospodarczej, kulturowej, politycznej oraz religijnej, współzależności przyjętej, jako *kategoria moralna*.” (*Sollicitudo rei Socialis*, 1987, 38). Symptomatycznym jest, iż w tle każdej z tych zasad rysuje się konflikt, wynikający z hierarchii wartości i interesów jednostkowych, bądź wspólnotowych, czyli wartości liberalnych oraz komunitarnych. W odwiecznej, generalnej debacie liberalno-kommunitarystycznej przedmiotem ochrony staje się ochrona indywidualnego interesu/ dobra jednostki, przeciwstawiana dążeniu do osiągnięcia interesu wspólnego

narodu/państwa/organizacji. W węższym zakresie, dyskusja na temat ochrony prawa do prywatności, koncentrująca się wokół praw jednostek, po przeciwnej stronie stawia podstawowe dobra wspólne jak bezpieczeństwo publiczne, czy zdrowie publiczne. Interesujące wydawałoby się podjęcie przez Doktorantkę próby wytyczenia granic tych zasad, ewentualnie ich zestawienia i porównania, co mogłoby skutkować w części praktycznej pokazaniem przykładów normatywnego aspektu zasady dobra wspólnego, solidarności, czy paternalizmu.

W dalszej kolejności dziwić może brak przywołania klasycznego przedstawiciela liberalnej filozofii polityki, Johna Rawlsa, którego odniesienia do paternalizmu odnaleźć można czy to w Liberalizmie politycznym, czy Teorii sprawiedliwości (str.13). John Rawls, który jest twórcą koncepcji dobrego życia jako fundamentów zasady wolności stwierdza, że niczyje życie nie może się poprawić, jeżeli będzie ono kierowane z zewnątrz, zgodnie z wartościami, których dana osoba nie akceptuje. Koncepcja samostanowienia i dobrego życia Rawlsa ukazuje państwo jako neutralne w takim znaczeniu, że nie powołuje się ono na wyższość lub niższość jakiegoś stylu życia i nie próbuje wpływać na ich ocenę. Rolę, którą państwo powinno odegrać to zapewnienie jednostkom możliwości wyboru jednej z koncepcji dobrego życia, co wymaga zapewnienia uczciwej dystrybucji praw i zasobów niezbędnych, aby te koncepcje realizować. Czytelnik niewątpliwie odczuwa pewien zawód, iż Autorka tylko marginalnie porusza tak istotne teoretyczne zagadnienia.

Przedmiotem rozważań rozdziału czwartego, piątego i szóstego jest analiza instytucji: obowiązkowych ubezpieczeń społecznych, ograniczeń dotyczących hazardu, alkoholu, jazdy z zapiętymi pasami, jazdy w kasku, posiadania narkotyków, reklam tytoniu, alkoholu i hazardu. Celem analizy, jak wskazuje Doktorantka, jest nie tyle ustalenie, że dane instytucje są paternalistyczne, ale na ile takimi są. Doktorantka nie wyjaśnia z jakiego powodu i na jakich zasadach dokonała wyboru tych instytucji, co należy uznać za znaczące niedociągnięcie Autorki. W tych rozdziałach pracy Doktorantka skupia się na analizie źródeł leżących u powołania wymienionych wyżej instytucji prawa polskiego. Jeżeli doszukiwać się jakiś uwag merytorycznych odnośnie co do tychże rozdziałów, to wydaje się, że Autorka zbyt wiele miejsca poświęciła omówieniu historycznych aspektów opisywanych instytucji prawnych. Nie jest zrozumiałym na przykład, czemu ma służyć opis aż na kilku stronach powstania i rozwoju systemu ubezpieczeń społecznych w Polsce (rozdział IV). Za to rozdział ten jest niezwykle ubogi jeśli chodzi o powoływane orzecznictwo, czy liczne wystąpienia generalne i skargi konstytucyjne Rzecznika Praw Obywatelskich, których ilości nie sposób nawet przywołać. Powołanie się, a przez to rozumiem, że zbadanie 3 (słownie trzech!)

orzeczeń, omówionych w trzech akapitach nie świadczy o rzetelnym podejściu do badanego problemu przez Doktorantkę (str. 78-79). Z przykrością muszę stwierdzić, że zaniechana przez Autorkę analiza orzecznictwa, która mogłaby okazać się wysoce interesująca znacznie obniża walory naukowe pracy. Te same uwagi odnoszę do rozdziału V, gdyż w rozdziale VI Doktorantka z nieznanых powodów już zmienia model badawczy i przywołuje większą ilość orzeczeń.

Doktorantka, jak wynika z załączonych do pracy doktorskiej materiałów, pracę złożyła w czerwcu tego roku. Zapewne pandemia wirusa SARS- Cov 19 zastała Autorkę w trakcie pisania pracy. Czas pandemii postawił przed prawodawcą oraz podmiotami egzekwującymi prawo szereg wyzwań oraz otworzył istny skarbiec mniej lub bardziej kontrowersyjnych rozwiązań prawnych wraz ze związanym z nim orzecznictwem oraz głosami przedstawicieli doktryny (np. S. Trociuk, *Prawa i wolności w stanie epidemii*. Warszawa, 2021; A. Wentkowska, S. Tkacz, *Ograniczenia praw i wolności obywatelskich w dobie pandemii COVID- 19 w świetle charakterystyki prawa jako systemu*. *Roczniki Administracji i Prawa*, 2021, XXI, z. 1). Z jednej strony są one związane z koniecznością szybkiego reagowania na zagrożenia, które są związane z rozprzestrzenianiem się epidemii, z drugiej, z koniecznością zachowania standardów, które są związane z obowiązkiem realizacji wartości państwa prawnego, w tym zasadą ochrony zaufania do państwa i stanowionego przez nie prawa. Slavoj Žižek w książce „Pandemia! COVID – 19 trzęsie światem” wśród szeregu innych zagadnień związanych z funkcjonowaniem jednostki i społeczeństwa w dobie pandemii porusza m.in. problemy związane z reakcją państw na zaistniały stan i wprowadzanymi przez nie ograniczeniami, które wpływają na codzienne życie obywateli oraz kontrolą przestrzegania tych ograniczeń. Autor nawiązując do stanowiska, które przedstawił włoski filozof Giorgio Agamben pyta zarówno o legalność ograniczeń swobód obywatelskich w drodze aktów wykonawczych, jak i o ich proporcjonalność oraz o niebezpieczeństwo rozszerzania stosowanych ograniczeń poza realizowane cele dla realizacji paradygmatu inwigilacji i kontroli. Wprowadzenie w okresie pandemii różnych zakazów: noszenia maseczek, zachowania dystansu społecznego, zakazu wejścia do lasów, zakazu organizowania zgromadzeń czy ograniczeń gospodarczych, pomijając wątpliwe podstawy prawne ich obowiązywania, stanowi niezwykle interesujące studium przypadków dla Doktorantki, godnych rozważenia przy ewentualnej publikacji pracy. Żałować można, że Doktorantka już na obecnym etapie nie pokusiła się o analizę tychże przypadków, które znacznie by wpłynęły na oryginalne i nowatorskie ujęcie problemu.

Z punktu widzenia teoretyka prawa istotne znaczenie ma rozdział ostatni rozprawy, w którym Doktorantka dokonuje podsumowania dotychczasowych rozważań, konfrontując zagadnienia teoretyczne z części I z przedstawionymi przykładami z części II. Rozdział siódmy zawiera charakterystykę wyodrębnionych typów uzasadnień oraz analizę architektury wyboru zastosowaną przez ustawodawcę w ramach omawianych instytucji paternalistycznych. Zwieńczeniem rozdziału jest analiza pojęcia paternalizmu prawa jako pojęcia typologicznego wraz z przedstawieniem szeregu typologicznego instytucji paternalistycznych. Rozdział ten traktować można jako konkluzję i podsumowanie rozważań. Ocenić go należy wysoko, biorąc pod uwagę bardzo rzetelną rekonstrukcję trzech cech paternalizmu oraz szeregu typologicznego instytucji paternalistycznych. Ten interesujący wywód Doktorantki powinien zostać rozwinięty w znacznie szerszym wymiarze w ewentualnej publikacji.

Całość rozprawy, zawiera oczywiście wiele innych tez, do których nie sposób się odnieść w recenzji rozprawy doktorskiej. Nie taki zresztą jest cel recenzji.

6. Język pracy, strona edytorska

Praca jest generalnie napisana dobrym, przejrzystym językiem.

Język Doktorantki jest jasny i komunikatywny, czasem nawet potoczny. Zdania budowane są w sposób językowo poprawny. Tekst jest napisany ładną polszczyzną, w zasadzie bez błędów językowych.

7. Konkluzje

Powyższe zastrzeżenia oraz polemika prowadząca do formułowania wniosków dyskusyjnych powoduje, że wymogi stawiane pracy naukowej zostały spełnione. Rozprawa doktorska prezentuje ogólną wiedzę teoretyczną Doktorantki w dyscyplinie nauki prawne oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej, a przedmiotem rozprawy doktorskiej jest oryginalne rozwiązanie problemu naukowego.

Nie można pominąć jednakże pewnych niedostatków recenzowanej rozprawy, z których najważniejsze to ubogie orzecznictwo. Ponadto, problemy teoretycznoprawne - w moim przekonaniu - mogą zostać uznane za potraktowane w toku prowadzonego wywodu zbyt skrótowo i niedostatecznie rozwinięte. Autorka zbyt mało uwagi poświęciła ocenie różnych postulatów wiążanym z pojęciem paternalizmu - zabrakło mi także podejścia do problemu z różnych perspektyw (w szczególności stosowania instytucji paternalistycznych przez sądy).

Zdaję sobie sprawę, że nie jest to proste; zadaniem teoretyka prawa powinno być jednakże przeprowadzenie próby rekonstrukcji aksjologii i pokazanie arbitralnie przyjmowanych założeń.

To, że nie zawsze, bądź rzadko kiedy, zgadzamy się z Autorką, nie ma znaczenia dla oceny doniosłości Jej wkładu naukowego w rozwój nauk prawnych. Zawartość pracy i prowadzone w niej rozważania świadczą o dobrym instynkcie naukowym i dużej świadomości naukowej Autorki.

Pomimo wskazanych powyżej licznych uwag krytycznych, stwierdzam, że przedstawiona mi do recenzji praca doktorska mgr Katarzyny Grotkowskiej pt. Uzasadnienie aksjologiczne regulacji paternalistycznych we współczesnym prawie polskim jest oryginalnym rozwiązaniem problemu naukowego, wskazuje ogólną wiedzę teoretyczną Autorki i jej umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej.

Rozprawa ta, spełnia zatem wymogi określone w art. 13 ust. 1 ustawy z 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki, i może stanowić podstawę do dalszych czynności przewodu doktorskiego.

Wnoszę więc o dopuszczenie pani mgr Katarzyny Grotkowskiej do publicznej obrony.

Aleksandra B. Grotkowska